

- Veenhof, K. R., "The Death and Burial of Ishtar-lamassī in Karum Kanish", *Studies in the Ancient Near Eastern World View and Society*, Bethesda: CDL Press 2008, s. 97-119.
- Veenhof, K. R., *Kültepe Tabletleri VIII: The Archive of Elamma, son of Iddin-Suen, and his Family (Kt. 91/k 285-568 and 92/k 94-187)*, TTKY, Ankara 2017.
- Veldhuis, N., "The Solution of the Dream: A New Interpretation of Bilgames' Death", *Journal of Cuneiform Studies* 53, 2001, s. 133-148.
- Wiggermann, F. A. M., "Nergal A. Philologisch", *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 9, Berlin: de Gruyter, 1998-2001d, s. 215-223.
- Zólyomi, G., "A Manuscript of 'Ninġišzida's Journey to the Nether World' from Kiš, Ingharra", *Zeitschrift für Assyriologie* 93, 2003, s. 70-81.
- Zólyomi, G., "Hymns to Ninisina and Nergal on the Tablets Ash 1911.235 and Ni 9672", *Your Praise is Sweet: A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues and Friends*, London: British Institute for the Study of Iraq, 2010, s. 413-428.

D. 119

03 Mart 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMANÇobanoğulları
030898

TAD, C.37/S. 63, 2018, 77-133 (Tarih Araştırmaları Dergisi), Ankara.

ÇOBANOĞULLARI UC BEYLİĞİ DÖNEMİNE AİT GİDEROS FETİHNÂMESİ (683 / 1284): ÇEVİRİ VE DEĞERLENDİRME

A VICTORY ANNOUNCEMENT (683 / 1284) ABOUT
GİDEROS FROM THE PERIOD OF CHOBANOĞHLU
BORDER EMIRATE: TRANSLATION AND EVALUATION

Cevdet YAKUPOĞLU*
Namiq MUSALI**

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru: 13 Aralık 2017	Received: December 13, 2017
Kabul: 6 Şubat 2018	Accepted: February 6, 2018

Özet

Malazgirt Zaferi'nin ardından Selçuklularla Bizans arasındaki çekişmelere sahne olan Kastamonu bölgesinin fethi, Çobanoğulları Uc Beyliği zamanında tamamlanmıştır. Anlaşıldığı üzere, bu bölgede Bizans'ın son direniş merkezi Gideros kalesi olmuştur. Bugünkü Cide ilçesinin Karadeniz kıyılarında bulunan Gideros koyu üzerinde yükselen bu kale, o zamanlar Kastamonu sahillerindeki önemli bir limanı kontrol altında tutmaktaydı.

Yürüttüğümüz araştırmalar sonucunda, Gideros kalesinin 683 senesinin Recep / 1284 yılının Eylül-Ekim ayları içinde Çobanoğulları Uc beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından fethini konu alan bir fetihnâmeye ulaşılmıştır. Adı geçen yöneticinin hizmetinde münşi görevini yürüten Hüsameddin Hasan b. Abdülmü'min el-Höyî tarafından kaleme alınmış olan bu belge, makalemiz kapsamında Farsçadan Türkçeye çevrilmiş ve değerlendirilmiştir.

Ele aldığımız bu belge, öncelikle Kastamonu bölgesinin fethini konu ederek günümüze ulaşmış olan tek fetihnâme olması ve Çobanoğulları Beyliği tarihine ışık tutması açısından dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra bahsi geçen vesika, XIII. yüzyılda Selçuklu – Bizans ilişkilerinin, o dönem kale kuşatma tekniklerinin ve Selçuklularda fetihnâme yazma geleneğinin incelenmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Selçuklular, Sultan II. Mesud, Yavlak Arslan, Kastamonu, Cide, Hasan el-Höyî, Bizans

* Prof. Dr., Kastamonu Ü. Fen-Edebiyat F. Tarih Bölümü, cevdeyakupoglu@gmail.com

** Doç. Dr., Kastamonu Ü. Fen-Edebiyat F. Tarih Bölümü, namiq.musali@gmail.com

بنو جوان ١٤٢٤
بنو جوان بأذربيجان ١٤٢٦ - ١٤٢٧

Gabanqulla

09 MAYIS 2001

شاكر مصطفى، موسوعة العالم الاسلامي ورجالها،
مج. ٣، بيروت ١٩٩٣، ISAM KTP DN. 34792

بنو جوان ١٤١٣

Gabanqulla

MADDE KAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
09 MAYIS 2001

شاكر مصطفى، موسوعة العالم الاسلامي ورجالها،
مج. ٣، بيروت ١٩٩٣، ISAM KTP DN. 34792

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد پنجم، تهران، ۱۳۷۹.

برانگیخت و بسیاری از سپاهیان ملک اشرف کشته شدند و خود او روی به گریز نهاد (همو، ۱۷۶-۱۷۹؛ معلم، ۱۴۴-۱۴۶؛ کتبی، ۲۱-۲۳). پس از آن، به نایب تاخت و شهرهای بین راه را عرصه نهب و غارت قرار داد؛ ولی در نایب از لشکر شرف الدین مظفر حاکم نیشابور شکست خورد و به سلطانه گریخت. از آن سو یاغی باستی عمومی ملک اشرف که در تسخیر شیراز ناکام مانده بود، به اشرف پیوست و چون از شیخ حسن کوچک بیمناک بودند، به شیخ حسن بزرگ جلایری، دشمن چوپانیان که در آن زمان در کردستان به سر می برد، پناه بردند. اما شیخ حسن کوچک چنین نمایاند که این دو، مأمور قتل شیخ حسن بزرگ شده اند. وی از این خبر اندیشناک شد و در صدد قتل ملک اشرف و یاغی باستی بر آمد؛ اما این دو در ۷۴۳ق به ابهر گریختند و از آنجا به اصفهان درآمدند و پس از گرفتن مالی فراوان از مردم، رهسپار فارس شدند تا با یاری مبارزالدین محمد مظفری (نکا: ۵، آل مظفر) شیراز را تسخیر کنند. مبارزالدین سپاهی به یاری ملک اشرف و یاغی باستی گسیل کرد، اما آن دو چون در نزدیکی شیراز خبر یافتند که شیخ حسن کوچک به دست زنش به قتل رسیده (۹ رجب ۷۴۴)، به تبریز بازگشتند (حافظ ابرو، ۲۱۶-۲۱۷؛ عبدالرزاق، ۱۸۰-۱۸۴؛ زین الدین، ۲۷-۲۹).

در این زمان امیر سیورغان نیز که پیش تر به فرمان شیخ حسن کوچک در قره حصار آسیای صغیر زندانی شده بود، پس از رهایی از بند به ملک اشرف و یاغی باستی پیوست (حافظ ابرو، ۲۲۲). چوپانیان پس از کشته شدن شیخ حسن بر تقسیم قلمرو او همدستان شدند. بدین گونه که تبریز تا سلطانه به سیورغان، نخجوان تا آسیای صغیر به ملک اشرف، و گرجستان به یاغی باستی تعلق گرفت، اما دبری نپایید که ملک اشرف هر دو رقیب خود را که در آذربایجان محبوبیت بیشتری داشتند، از میان برداشت و انوشیروان نامی را که نسبت چندان روشن نیست، به سلطنت نشاند و خود اداره امور حکومت را در دست گرفت (اهری، ۱۷۰-۱۷۲؛ حافظ ابرو، ۲۲۲-۲۲۵؛ میرخواند، ۵/۵۵۸-۵۶۰). پس از این، ملک اشرف برای گسترش قلمرو چوپانیان در ۷۴۷ق بر ضد بزرگترین دشمن خود، شیخ حسن بزرگ جلایری به بغداد لشکر کشید و در کردستان او را شکست داد و به تبریز بازگشت (اهری، ۱۷۲-۱۷۳). اما سپاهی که به فرماندهی برادرش، ملک اشرف در سال بعد به بغداد گسیل کرد، سخت درهم شکسته شد (همو، ۱۷۳-۱۷۴؛ حافظ ابرو، ۲۲۶). ملک اشرف پس از این ناکامی در ۷۵۱ق/۱۳۵۰م با ۵۰ هزار سپاهی به اصفهان تاخت، اما مردم شهر در برابر محاصره یک ماهه او پایداری کردند و تنها پذیرفتند که سکه و خطبه به نام انوشیروان، پادشاه تحت حمایت او کنند (همو، ۲۲۹؛ اشپولر، ۱۴۲).

ملک اشرف حدود ۱۴ سال با سفاکی و ستمگری فرمان راند. در ۷۴۸ق ولایت شروان و شماخی تا حدود گرجستان را ویران کرد. امرا و دیوان سالاران خود را بی سبب می کشت و اموالشان را مصادره می کرد. در ۷۴۹ق امیر جدای، حکمران گرجستان را به نیرنگ فرو گرفت و در ۷۵۰ق خواجه عبدالحی، وزیر خود را به بند کشید (برای

✓ اشرف چوپانی (م ۷۵۸/۱۳۵۷م)، آخرین امیر از خاندان چوپانیان که پس از برادرش، شیخ حسن کوچک، در ۷۴۴ق/۱۳۴۳م یک چند در آذربایجان، اران و عراق عجم فرمان راند.

ملک اشرف پسر دوم تیمورتاش، والی آسیای صغیر و نواده امیر چوپان، سردار مشهور ابوسعید بهادرخان (ه م)، آخرین ایلخان مقتدر مغول بود. از اینکه پس از قتل تیمور تاش در مصر و امیر چوپان در هرات، به فرمان ابوسعید (۷۲۸ق)، از اشرف خردسال در دربار ابوسعید و سلطانه یاد شده، چنین برمی آید که او پس از قتل پدر به آنجا برده شده (ابن بزاز، ۳۴۸)، و همانجا تحت حمایت عمه اش، بغداد خاتون که پس از قتل پدرش به ازدواج ابوسعید بهادرخان (ه م) درآمده بود، قرار گرفته است.

پس از مرگ ابوسعید در ۷۳۶ق و آغاز زوال پر شتاب دولت ایلخانان ایران، امرای ولایات سر به شورش برداشتند. از آن میان، شیخ حسن کوچک، پسر تیمورتاش همراه برادرانش در ۷۳۹ق در دژ قره حصار آسیای صغیر از فرمان امیر ارتتا (ه م) سرپیچید (اهری، ۱۶۴). در همین تاریخ از تسلط اشرف بر بخشی از آسیای صغیر یاد شده است (عبدالرزاق، ۱۴۰؛ قس: حافظ ابرو، ۲۰۴-۲۰۵؛ میرخواند، ۵/۵۴۷) که سپس همراه برخی از چوپانیان، شیخ حسن کوچک را در تسخیر آذربایجان یاری رساند (اهری، ۱۶۶؛ شبانکاره ای، ۳۱۲). از این رو، چنین می نماید که اشرف مدتی پیش از این وقایع و احتمالاً پس از مرگ ابوسعید و قتل عمه اش بغداد خاتون در ۷۳۶ق به دستور آریاخان (ه م)، جانشین ابوسعید، به آسیای صغیر آمده، و به برادرش شیخ حسن پیوسته بود. به هر حال، وقتی شیخ حسن کوچک، شاهزاده خانم مغولی به نام ساتی بیگ (دختر الجایتو) را اسماً به سلطنت برداشت و خود بر آذربایجان، اران و عراق عجم مستولی شد، ملک اشرف در استقرار فرمانروایی او سخت کوشید. چنانکه در لشکرکشی وی به عراق عجم بر ضد شیخ حسن بزرگ جلایری در ۷۴۰ق که به پیروزی چوپانیان انجامید، حضور داشت. سپس به همراهی عمویش سیورغان از سوی سلیمان خان - که شیخ حسن پس از سرنگونی ساتی بیگ او را به سلطنت برداشته بود - به حکومت عراق عجم گمارده شد (عبدالرزاق، ۱۵۵-۱۵۶)؛ ولی در ۷۴۱ق که سیورغان از اطاعت شیخ حسن کوچک سرپیچید و طغای تیموریان خراسان را به هجوم به عراق عجم تحریک کرد، امیر اشرف به جنگ شیخ علی گاون، برادر طغای تیمور رفت و او را در ابهر در هم شکست (اهری، ۱۶۸؛ قس: حافظ ابرو، ۲۱۰-۲۱۱؛ عبدالرزاق، ۱۷۲-۱۷۳).

ملک اشرف پس از چیرگی بر عراق عجم به تسخیر اصفهان و فارس که در تصرف پسر عمویش پیر حسین بود، روی آورد. نخست همراه ابواسحاق اینجو (ه م)، نایب پیر حسین در اصفهان، بر آنجا استیلا یافت. سپس به شیراز تاخت و پیر حسین از پیش او گریخت و به شیخ حسن کوچک پناه برد و سرانجام، به فرمان همو به قتل رسید. اما ابواسحاق اینجو ملک اشرف را فریب داد و شیرازیان را بر ضد او

ÇOBANOĞULLARI VE CANDAROĞULLARI DÖNEMİNDE KASTAMONU'DAKİ VAKIF ESERLER

Doç. Dr. Ahmet KANKAL*

Bu çalışmada Kuzey Batı Anadolu'da Türkler tarafından iskâna açılmış, Çobanoğulları ve Candaroğulları Beyliklerine başkentlik yapmış, Candaroğulları zamanında ve özellikle de İsmail Bey döneminde Anadolu'daki en mühim ilim ve kültür merkezlerinden birisi durumuna gelmiş olan Kastamonu şehrinde, adı geçen beylikler döneminde vücûda getirilen vakıf eserler ve bunların şehrin fizikî, iktisadî, kültürel ve ilmi yönden gelişmesine olan katkılarından söz edilecektir. Bunlar XV.-XVI. yüzyıllar arası Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgiler dikkate alınarak ve geriye doğru bir projeksiyonla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kastamonu havalisi de, Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi, 1071 Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Türklerin hakimiyeti altına girmeye başlamış, 1074'te başladığı bilinen buradaki fütühatta Danişmendlilerin büyük rolü olmuştur¹⁰⁷⁴. 1084 yılında Sinop'u ele geçiren Emir Karatekin (bazı yerlerde Karatigin), Kastamonu ve Çankırı'yı da içine alan bir beylik kurmuştur¹⁰⁷⁵.

Bizans ile vukû bulan savaşlar sonucunda Anadolu'daki yerli nüfusun çok azaldığı, şehir ve köylerin tenhalaştığı, Rumlar tarafından boşaltılan bu yerlerin Türkler tarafından doldurulduğu bilinmektedir. Yarı göçebeler ve kısmen de şehir hayatına yabancı olmayan Türkler tarafından iskân olunan Anadolu, adeta yeniden yapılandırılmış ve şenlendirilmiş, bu yerleşik hayata geçiş ve iskân, daha çok ticaret yolları ile büyük şehir ve kasabaların çevresinde, maden ocakları civarında meydana gelmiştir¹⁰⁷⁶.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Orta Asya'dan Anadolu'ya vukû bulan göçler sonucunda Anadolu'daki Türk nüfusu yoğunlaşmış, Moğol istilası

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹⁰⁷⁴ Mükrimin Halil Yınanç, bu yörelerin fethinin Arap ve Süryani kaynaklarında Artuk Bey tarafından gerçekleştirildiğinin yazılı olduğunu söyler. Bkz. "Danişmendliler" mad. İA, III, s. 468-469.

¹⁰⁷⁵ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993 (3. Baskı), s. 67.

¹⁰⁷⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. M. H. Yınanç, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I, İstanbul 1944.; M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul 1981, s. 68 ve devamı.; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 37 vd.; O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 1980 (3. Baskı), s. 281 vd., 355.; Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul 1984 (2. Baskı), s. 87 vd.

ile bu yoğunluk, özellikle uç bölgelerinde ve Bizans sınırında artmıştır. Kastamonu ve civarı da Türkmen kitlelerinin çok yoğun bir biçimde bulunduğu bölgedir¹⁰⁷⁷.

Türkler tarafından 1084 yılında ele geçirilen ve bir müddet Danişmendliler ile Selçuklular arasında mücadelelere sahne olan Kastamonu bölgesi ve şehri, 1132 senesinde Bizans İmparatoru Yohannes Comnenos tarafından tekrar ele geçirilmiştir¹⁰⁷⁸. Komnenler tarafından bir kale inşa olunana kadar Kastamonu merkezinde önemli bir yerleşmenin olmadığını düşünmekteyiz. Kanaatimizce kalenin yapılış amacı da burada bir yerleşme meydana getirmek olmayıp, Anadolu'nun Türkler tarafından zaptı esnasında bölgeyi savunma ağırlıklı olmalıdır. Bizans döneminden kalma kaya mezarlar haricinde şehir merkezinde yerleşmenin olduğuna dair maddî bir kalıntının olmayışı, bizim bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Kalenin hemen altında bir kilisenin olduğu, ancak burasının da şehrin fethi esnasında Hüsameddin Çoban tarafından camie çevrildiği halk arasında söylenegelmiştir. Yalnız bu konuda yazılı bir kaynak bulunmamaktadır.

Çobanoğulları Dönemi

XIII. yüzyılın başlarında Hüsameddin Çoban tarafından fetholunan Kastamonu'da imar ve kültür faaliyetleri de fethi müteakiben başlamış, bu bey tarafından yaptırılan Atabey Camii, Atabey Medresesi ve Atabey Medresesi Mescidi gibi yapılar şehirdeki ilk Türk-İslâm eserleri olmuştur. Gerçi bu eserlerin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı hususunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Çünkü "atabey" bir isim değil unvan olduğundan ve Kastamonu'da Çobanlar ailesine mensup 4 atabey (Hüsameddin Çoban, Alp Yörük, Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Nasıruddin Mahmud) hüküm sürdüğünden, bunlardan hangisinin bu eserleri yaptırdığı hususunda değişik fikirler ileri sürülerek tartışılmıştır. Sonuçta Mehmet Behçet ve Ahmet Gökoğlu, bu eserleri yaptırmanın muhtemelen Muzaffereddin Yavlak Arslan olabileceğini söylerken¹⁰⁷⁹, T. M. Yaman da bunda şüphe olmadığını iddia etmiştir¹⁰⁸⁰. F. Çifci ise, camii yaptırmanın Hüsameddin Çoban olduğunu, kapısının üzerinde bulunan ve H. 672 (M. 1273) tarihini taşıyan kitabenin ise Alp Yörük tarafından konulmuş

¹⁰⁷⁷ Bu konuda bkz. F. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu, s. 88-93.; O. Turan, Selçuklular Tarihi, s. 303-305.; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 427 vd.

¹⁰⁷⁸ M. H. Yınanç, "Danişmendliler", s. 470-471.

¹⁰⁷⁹ Mehmet Behçet, Anadolu Türk Âsâr ve Mahkûkâtı Tettebbü'âtına Esâs Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi, İstanbul 1341, s. 51-55.; Ahmet Gökoğlu, Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Aлаçam ve Cıvırı Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi I, Kastamonu 1952, s. 194.

¹⁰⁸⁰ Talat Mümtaz Yaman, Kastamonu Tarihi I, Kastamonu 1935, s. 89.

-Çobanoğulları?
030898

Bibliography: [W.] Tomaszek, "Choara," in *Pauly-Wissowa*, III/2, cols. 2353-54.

(RÜDIGER SCHMITT)

CHOASPES (or *Coaspēs*; Lat. form of Gk. *Khoáspēs*, rarely *Khóaspis*, probably from OIr. **h₂u-aspa-* "possessing good horses"; Late Av. *huu-aspa-* or *Huuaspā-* [*Yt.* 19.67], river flowing into Lake Hāmūn identified as the modern Rūd-e Kōspās north of Kāšrūd in Baluchistan [Stein, p. 22]; OPers. *uvasa-*, hybrid Pers. and Median *uvaspa-*), ancient name of three rivers.

1. The Choaspes of Susiana, "a very noble (large) stream (*amnis*)" (Solinus, *Memorabilia* 37.6) rising in southern Media in the land of the Uxians (Strabo, 15.3.4), corresponding in its upper course to the modern Karkā river and in its lower course to the modern Kārūn river. Susa, the ancient Elamite capital, was located on its bank. The river is mentioned frequently in classical sources (e.g., Herodotus, 1.188.1-2, 5.49.7, 5.52.6; Strabo, 1.3.1, 15.3.4; Pausanias, 10.31.7; Tibullus, 4.1.140; Nicander, *Theriaca* 890; Ausonius, *Ordo urbium nobilium* 156; Nonnus, *Dionysiaca* 23.277; *Suda*, s.v. Choáspēs; Eustathius, *Commentarii in Dionysium Periegetem* 1073, 1075). According to Pliny (*Natural History* 6.27.31.130; cf. Solinus, *Memorabilia* 37.6), it flowed into the Tigris above the so-called "Chaldean lakes," whereas Strabo (15.3.4) thought that it flowed directly into the Persian Gulf near the Tigris estuary. Polycleitus, however, expressed the opinion that the Choaspes, the Eulaeus (Assyr. Ulai, the modern Dezful river in Kūzestān), and the Tigris all flowed into a lake (*límne*) before they reached the sea (apud Strabo, 15.3.4). Herodotus claimed that the Choaspes was navigable, but it is unclear to what part of it he referred. From the available evidence it is clear that the course of the Choaspes, its relation to the Eulaeus, and the overall hydrography of Elam (modern Kūzestān) changed repeatedly in ancient times. Sometimes the Choaspes flowed directly into the Tigris; at others there was no connection between the rivers (*Pauly-Wissowa*, III/2, cols. 2354-55, VI/1, cols. 1061-63).

The Choaspes was renowned in antiquity for its fresh, clear water (Ctesias, apud Athenaeus [see ATHENAIOS], 2.23, in Jacoby, *Fragmente* III.C, no. 688, p. 485 fr. 37; Quintus Curtius, 5.2.9). Isidorus (*Etymologiae* 13.21.15) claimed that it took its Persian name from the wonderful sweetness of its water, supposedly the only water drunk by the Achaemenid kings; they carried boiled Choaspes water with them everywhere, in silver jars on four-wheeled wagons drawn by mules (Herodotus, 1.188.1-2). Pliny (*Natural History* 31.3.21.35) reported that the Parthian kings drank the water from both the Choaspes and the Eulaeus, though only the former is mentioned in most other sources (Plutarch, *De exilio* 6 [601d]; Lucian, *Menippus* 7; Aelian, *Varia historia* 12.40; Solinus, *Memorabilia* 38.4; *Suda*, s.v. Choáspeion hūdōr). The precious stone *choaspitis*, known for its greenish-golden luster, was said to have taken its name from this river (Pliny, *Natural History* 1.37.56, 37.10.56.156; Isidorus, 16.7.16).

2. The Choaspes in northern Persia, mentioned only by Ammianus Marcellinus (23.6.40). Wilhelm Eilers has suggested that it was a mountain stream flowing into the Caspian Sea parallel to the Gyndes, Amardus, Cyrus, and others (pp. 186-87 and n. 22).

3. The Choaspes south of the Hindu Kush, a great river (Quintus Curtius, 8.10.22) that became known to the Greco-Roman world after Alexander the Great crossed it, not without difficulty, in the autumn of 327 B.C.E. (Arrian, *Anabasis* 4.23.2; Chóēs; cf. Hesychius, *Lexicon*, s.v. Choáspēs: "river of India"; Ravennas anonymus, *Cosmographia* 2.12, mss.: Coapis; Eustathius, *Commentarii in Dionysium Periegetem* 1140). It is mentioned only in sources directly connected with Alexander's Indian expedition or taken from accounts by those who accompanied him. According to Aristotle (*Meteorologica* 1.13.16), it rose in the Paropamisus range (mss.: Parnassus), as did the Bactrus, Araxes, Indus, and other rivers; Strabo (15.1.26) reported that it flowed through the regions of Bandobēnē and Gandarītis (i.e., Gandhāra, OPers. Gandāra) and past the city of Gōrys before emptying into the Kōphēn (the modern Kābolrūd) near Plēmúrion (*Pauly-Wissowa*, III/2, cols. 2355-56). It is usually identified with the modern (Āb-e) Konār, which originates in Chitral (q.v.) and flows into the Kābolrūd near Jalālābād.

Bibliography: W. Eilers, "Kyros. Eine namen-kundliche Studie," *BNF* 15, 1964, pp. 180-236. [M.] A. Stein, "Afghanistan in Avestic Geography," *Indian Antiquary* 15, 1886, pp. 21-23.

(RÜDIGER SCHMITT)

CHOBANIDS (Chupanids, Pers. Čūpānīān), a family of Mongol origin descended from the amir Čobān (q.v., or Čūpān, Ar. Jūbān) Noyan. Its members ruled over Azerbaijan, Arrān, and parts of Asia Minor, Mesopotamia, and west central Persia from the death of Abū Sa'īd (q.v.) on 13 Rabi' II 736/30 November 1335 until the death of Malek Ašraf, grandson of Čobān, in 758/1357. Although at first the Chobanids maintained the fiction that they were vassals of the ruling house of Hülegü (Hülāgū), after the collapse of Il-khanid authority they became effectively independent rulers of the areas that they were able to seize. It is possible to identify four different phases in the history of the Chobanids: the rise and fall of Čobān, recovery and unity during the rise of Ḥasan(-e) Kūček, fratricidal divisions once the family was in power, and the reign of Malek Ašraf and the end of Chobanid rule.

The rise and fall of Čobān. Amir Čobān, the eponymous founder of the dynasty (see Table 41), was a member of the Soldūs (Süldūs) tribe and traced his ancestry back to Sorġān (Sürġān) Šīra, who assisted Čengīz (Chinggis) Khan (q.v.) in his early rise to power (Rašīd-al-Dīn, *Jāme' al-tawārīk*, Baku, pp. 443-47). Čobān's grandfather was Amir Tūdā'ūn (Todāvōn), who was killed at the battle of Albestān/Āblestān (Eblistan) against the Mamluks in the spring of 675/1277 (Rašīd-al-Dīn, *Jāme' al-tawārīk*, Moscow, p. 144; Āqšarā'ī, pp. 113-14; Baybars Manšūrī,

MADDE YA YINLANDIKTAN SONRA GZIKEN DOKUMAN

09 HAZIRAN 1994

- Çobanoğulları ?

uted equally among 200 shareholders; mining was then suspended, sometimes for several years, until all the material had been sold, in Kāšān and other Persian cities. Cakes of cobalt material were sold to craftsmen at prices ranging from 0.5 to 1 toman for a *man-e šāhī* (a unit of weight equivalent to slightly less than 6 kg; Zarrābī, p. 226).

Schlimmer also described the manufacture of "azure" glaze at Isfahan, where it was used for the repair of old glazed tiles in mosques and other public buildings. A few years later the British geographer A. Houtum Schindler provided much greater detail both on the mining and processing of the ore and on the preparation of ceramic glazes (Allan, pp. 116-17).

Cobalt was also mined elsewhere in Persia in the 19th century: at Qom (Wulff, *Crafts*, p. 147) and in the area of Anārak, southeast of Kāšān (Curzon, *Persian Question II*, p. 519; cf. Dayton, p. 63; Wulff, *Crafts*, pp. 147, 163; Mahrād, p. 341). In the 1930s cobalt ores were still being mined near Kāšān and Qom (Wulff, *Crafts*, p. 163), but by 1352 Š./1973 the blue powder containing cobalt for potters that was available in the *bāzārs* of Kāšān was being imported from Germany (Dayton, p. 390).

Bibliography: Abu'l-Qāsem 'Abd-Allāh Kāšānī, *Arāyes al-jawāher wa nafāyes al-aṭāyeb*, ed. Ī. Afšār, Tehran, 1345 Š./1966. J. W. Allan, "Abū'l Qāsim's Treatise on Ceramics," *Iran* 11, 1973, pp. 111-20. J. Dayton, *Minerals, Metals, Glazing and Man*, London, 1978. M. Farnsworth and P. D. Ritchie, "Spectroscopic Studies on Ancient Glass. Egyptian Glass, Mainly of the Eighteenth Dynasty, with Special Reference to Its Cobalt Content," *Technical Studies in the Field of the Fine Arts* 6, 1938, pp. 154-73. J. V. Harrison, "Minerals," in *Camb. Hist. Iran* I, pp. 489-516. E. W. FitzHugh, "A Pigment Census of Japanese *Ukiyo-e* Paintings in the Freer Gallery of Art," *Ars Orientalis* 11, 1979, pp. 27-38. Idem, "Appendix 9. A Study of Pigments on Selected Paintings from the Vever Collection," in G. D. Lowry and M. C. Beach, *An Annotated and Illustrated Checklist of the Vever Collection*, Washington, D.C., 1988, pp. 425-32. J. Fryer, *A New Account of East India and Persia. Being Nine Years' Travels, 1672-1681*, ed. W. Croke, 3 vols., London, 1909-15. H. Garner, "An Early Piece of Glass from Eridu," *Iraq* 18/2, 1956, pp. 147-49. R. J. Gettens, *On the Early Use of Smalt as a Paint Pigment and Its Possible Asiatic Origin*, unpublished ms., Freer Gallery of Art, Washington, D.C., ca. 1955. Idem and G. L. Stout, "A Monument of Byzantine Wall Painting," *Studies in Conservation* 3, 1958, pp. 107-19. Idem, *Painting Materials. A Short Encyclopedia*, New York, 1942; repr. New York, 1966. A. Kaczmarczyk and R. E. M. Hedges, *Ancient Egyptian Faience*, Warminster, Eng., 1983. G. Ladame, "Les ressources metallifères de l'Iran," *Schweizerische mineralogische und petrographische Mitteilungen* 25, 1945, pp. 195-97. B. B. Lal, "Composition and Technique of Some Glazed Tiles from Historic

Monuments," *Science and Culture* 19, 1953, pp. 244-46. A. Mahrād, *Iran am Vorabend des II. Weltkrieges*, Osnabrück, 1978. B. Mühlethaler and J. Thissen, "Smalt," *Studies in Conservation* 14, 1969, pp. 47-61. S. Oda, "A Chemical Study on the Glass from Noruzmahale Site," in N. Egami et al., *Dailaman II. The Excavations at Noruzmahale and Khoramrud, 1960*, Tokyo, 1966, pp. 27-50. C. Palache, H. Berman, and C. Frondel, *The System of Mineralogy*, 7th ed., I, New York, 1944. J. E. Polak, *Persien. Das Land und seine Bewohner*, 2 vols. in 1, Leipzig, 1865. J. Riederer, "Recently Identified Egyptian Pigments," *Archaeometry* 16, 1974, pp. 102-09. P. D. Ritchie, "Spectrographic Studies on Ancient Glass. Chinese Glass from Pre-Han to T'ang Times," *Technical Studies in the Field of the Fine Arts* 5, 1937, pp. 209-20. E. V. Sayre, *Some Ancient Glass Specimens with Compositions of Particular Archaeological Significance*, Brookhaven National Laboratory, BNL 879 CT-374, Upton, N.Y., 1964. J. R. Taylor, "The Origin and Use of Cobalt Compounds as Blue Pigments," *Science and Archaeology* 19, 1977, pp. 3-15. J. C. Y. Watt, "Notes on the Use of Cobalt in Later Chinese Ceramics," *Ars Orientalis* 11, 1979, pp. 63-85. S. Young, "An Analysis of Chinese Blue-and-White," *Oriental Art*, N.S. 2/2, 1956, pp. 43-47. 'Abd-al-Raḥīm Zarrābī, *Tāriḳ-e Kāšān*, ed. Ī. Afšār, Tehran, 1335 Š./1956.

(ELISABETH WEST FITZHUGH
AND WILLEM M. FLOOR)

ÇOBÂN (Çüpān, Ar. Jübān; ca. 660-727/1262-1327), eponymous founder of the Chobanid dynasty (q.v.) and the leading Mongol amir of the late Il-khanid period. He effectively ruled Persia from 716/1316 until his fall in 727/November 1327, when he was in his sixties (Šabānkāra'ī, p. 283; Šafadī, XI, p. 222).

Çobān was a member of the Sūldūs tribe. His grandfather, Todāvön (Tudā'ün or Tudān) Bahādor, served Hülāgū Khan on a campaign against the Golden Horde in 661/1262 and was made governor of Dīārbakr and Dīār Rabī'a (Rašīd-al-Dīn, *Jāme' al-tawāriḳ*, Bākū, pp. 89, 91, ed. Quatremère, pp. 394, 402). He was later sent by Abaqa Khan (q.v.) to Khorasan (*Tāriḳ-e Waṣṣāf*, p. 73) and finally to Asia Minor, where he was killed at the battle of Albestān/Ālbestān (Elbistan) in 675/1277 (Āqsarā'ī, pp. 113-14). It is possible that Todāvön's son Malek accompanied his father on this campaign (Banākatī, p. 427) and shared the same fate; otherwise, it is surprising that nothing is recorded of Çobān's father except that he was with Hülāgū's forces on the march against Baghdad (Samarqandī, p. 56). Malek's brother Akrūnčī is mentioned in connection with a mission to Georgia in about 1318 (Brosset, p. 642).

Political career. On the death of Arġūn (q.v.), Çobān was among those amirs who supported the accession of Geykātū rather than Bāydū (q.v.; Rašīd-al-Dīn, *Tāriḳ-e ġāzānī*, 1957, pp. 80, 82), and in 694/1295, thanks to

the oldest extant in the literature, and the whole account belongs to the most valuable sources of early Czech history. Unfortunately his relation is not conserved in its entirety, but only in excerpts in al-Bakrī's *al-Mamālik wa'l-masālik*; some fragments are preserved by al-Kāzwinī and by the late Maghribī geographer Ibn 'Abd al-Mun'īm al-Himyarī in his *Kitāb al-Rawḍ al-mi'fār* (Bibl. Nat. Rabat, Ms. no. 238).

After the 4th/10th century, the country of the Czechs and Slovaks wanes from the horizon of Arab and Persian geographers. The only exception is al-Idrisī, who in two sections (vi, 2 and 3) mentions Bū'āmiyya (Bohemia), but under this name he understood two different countries, as is to be seen from the list of towns belonging to it. His first Bū'āmiyya represents Slovakia (and partly northern Hungary) with the towns of Bāšū (either Bratislava, formerly Poszon, or Vácov), Akrā (Jager, Erlau), Buṭash or * -nšīn (either Bíteš in Moravia, or Trenčín in Slovakia), Shubrūna (Sopron), Niṭram (Nitra), etc. The second Bū'āmiyya, in which the towns of Ifrākāt (Prague) and Māsila (Meissen) are located, forms, according to al-Idrisī, a part of his Allamāniyya (Germany). All this shows that he had rather vague knowledge about this part of Europe, borrowing his information from various sources and being unable to harmonise it (cf. Lewicki, *Polska*, part 2, *passim*).

The next time the Muslim peoples came into contact with the territory of modern Czechoslovakia was under the Ottoman Empire. The Ottoman expansion in the 11th/17th century touched also some southern regions of present-day Czechoslovakia, these regions then forming a part of the Hungarian kingdom. Following the Battle of Mohács in 1526, the Turks successively conquered Buda in 1541 and Esztergom in 1543 and occupied the village of Kakat (today Štúrovo), where they built a small fortress, called Cigerdelen Parkani; this was the beginning of Ottoman rule over Czechoslovak territory. In 1544 they conquered the fortress Fil'akovo in eastern Slovakia and Nógrad and Szécsény in northern Hungary. This territory was then organized into four *sandjaks*, those of Esztergom, Nógrad, Szécsény and Fil'akovo, where more than 90 villages and hamlets on the territory of present-day Czechoslovakia were located.

During the so-called Fifteen-Years' War of 1593-1606, the Ottomans lost the larger part of this region, so that afterwards only about 200 villages remained under their rule.

The greatest military enterprise of the 11th/17th century, the campaign of Köprülü Ahmed Paša against the Hapsburg monarchy in 1663-4, touched again Czechoslovak territory. In 1663 the Turkish army conquered the important fortresses of Nové Zámky (Uyvar, Neuhäusel, Érsekújvár), Nitra and Levice as well as many smaller fortifications. After the peace of Vasvár of 14 August 1664, the fortress of Nové Zámky, together with 786 villages and hamlets in southern Slovakia, remained in Ottoman hands (cf. *Defter-i muṣaṣsal-i eyālet-i Uyvar*, Başbakanlık Arşivi, Tapu Defterleri, Nos. 115-698). Out of this territory a new *eyālet* was constituted with its headquarters in Uyvar. Ottoman rule lasted here until the reconquest of Nové Zámky in 1685, whereas in the eastern regions of Slovakia it persisted till a year later, when the township of Rimavská Sobota paid for the last time taxes to the Ottomans.

Since the treaties between the Ottomans and the

Hapsburg monarchy were frequently infringed, the frontiers remained unstable and underwent many changes. The Ottoman administration considered all villages inscribed in the tax-registers or *defters* as its own territory and insisted firmly on this view, whereas the opposite party was not willing to accept this state of affairs. There thus emerged a wide frontier zone under the fiscal jurisdiction of both parties, i.e. a condominium. The inhabitants were forced to pay taxes to both sides; the levy of taxes on the disputed territory led to incessant fighting, to punitive expeditions for non-payment, to raids and plunderings of villages as well as to dragging-away of peoples into captivity or slavery. The main raids occurred against Rožňava and Jelšava in 1556, Gemer in 1569, Vrāble in 1584 and 1630, Krupina in 1654, Žarnovica in 1654, etc. The marauding raids, chiefly by Tatar troops, devastated many times the whole region of the Váh and Nitra rivers (1543, 1552, 1575), as well as eastern Moravia (1530, 1599, 1663).

The only Turkish traveller who visited the territory of Czechoslovakia was Ewliyā Čelebi, who travelled in the southern regions in 1660-6 and also took part in the campaign of 1663-4. He visited and described the following towns and fortresses: Nové Zámky (Uyvar), Komárno (Komaran), Parkán-Štúrovo (Cigerdelen Parkani), Šurany, Košice (Kashsha), Fil'akovo (Filek), Hlohovec (Galgófa) and Bratislava (Podion), cf. *Seyāhat-nāme*, vi, 46-51, 278-392; vii, 133-6, 335-45.

Two participants in the same campaign have also left accounts: Muṣṭafā Zühdi in the *Ta'rikh-i Uyvar* (Halis Efendi Ktph., No. 2230) and Mehmed Nedjāti in the *Ta'rikh-i sefer-i Uyvar* (Revan Ktph., No. 1308), both written in 1665. In the Turkish historical literature the events of war on Czechoslovak territory were described in some detail by Ibrāhīm Pečewī (conquest of Fil'akovo, *Ta'rikh*, i, 139-40; of Sobotka, ii, 140; the siege of Komárno, ii, 154-6). Kātib Čelebi gave an account of events of the Fifteen-Years War in his *Fedhleke*, i, 19-20, 132-6, 261-2.

Bibliography: Arabic accounts: J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, 95-160; T. Kowalski, *Relacja Ibrāhīma ibn Ja'kūba z podroży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekri-ego*, Cracow 1946; T. Lewicki, *Polska i kraje sąsiednie w świetle "Księgi Rogera" geografii arabskiego z XII w. al-Idrisi-ego*, 2 parts, Cracow-Warsaw 1945-54; I. Hrbek, in *Magnae Moraviae fontes historici*, iii, Brno 1969. Ottoman period: L. Fekete, *Az Esztergomi szandzsak 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943; J. Blaškovič, *Some notes on the history of the Turkish occupation of Slovakia*, in *Acta Univ. Carol., Orientalis Pragensia*, Prague 1960, 41-57; idem, *Rimavská Sobota v čase osmansko-tureckého panstva (Rimavská Sobota at the time of Ottoman Turkish rule)*, Bratislava 1975 (= Turkish documents, translation and commentary).

(I. HRBEK - J. BLAŠKOVIČ)

⊖ **CITRUS** [see MUHAMMADĀT].

ČOBĀN-OGHULLARĪ, a family of *derebeys* [q.v.] in Ottoman Anatolia, who controlled the districts (*nāhiyes*) of Tiyek, Ekbez and Hacilar in the eastern parts of the Amanus Mountains or Gāvur Dağı (in the hinterland of Iskenderun [see ISKANDARŪN] in modern Turkey). They claimed hereditary power in the area from the time of Sultan Murād IV (1032-49/1623-40), when the latter, in the course of his campaign against the Persians in

را به او داد (همانجا؛ یوجل، 37). چندی بعد فرماندهی لشکرکشی به شبه جزیره کریمه برای مقابله با مغولان در ۶۲۲ ق/ ۱۲۲۵ م، به او سپرده شد. حسام‌الدین نه تنها مغولان را که شهر سُغداق — مرکز مهم بازرگانی — را تصرف کرده بودند، شکست داد و از آنجا راند، بلکه امیران روس را نیز به اطاعت درآورد (برای تفصیل، نک: مختصر، ۱۲۷-۱۲۸؛ یوجل، 39-38؛ «دائرةالمعارف»، همانجا). از جزئیات زندگانی وی بیش از این آگاهی نداریم.

دومین فرد از این خاندان الپ یوروک، پسر حسام‌الدین است که به جانشینی پدر، امارت و رهبری را برعهده گرفت. نام این شخص را مآخذ با اختلاف به صورتهای الب یورک (آق‌سرای، ۱۷۱)، الپ یورک (مختصر، ۳۳۶) و الپ یوروک بن چوپان (بازورث، ۴۴۴) درج کرده‌اند.

با توجه به اینکه پس از شکست سلجوقیان از مغولان در جنگ کوسه داغ (آق‌سرای، ۴۵؛ مختصر، ۲۳۶ بی)، آناطولی به تصرف مغولان درآمد، این خاندان نیز حاکمیت آنان را پذیرفتند و با عنوان دست‌نشانده، با اقتداری محدود به حاکمیت سیاسی خود ادامه دادند (یوجل، 42-40). بدین‌صورت، الپ‌یوروک توانست از فروپاشی حکومت خاندان خود جلوگیری کند، ولی امور امیرنشین، تحت نظارت معین‌الدین پروانه (نک: ه، ۱۳/۶۰۷-۶۱۰) نماینده مغول، قرار گرفت (یوجل، 42).

پس از درگذشت الپ‌یوروک، پسرش مظفرالدین یولق (یاولاق) ارسلان، به امیری خاندان رسید (۶۷۹-۶۹۰ ق/ ۱۲۸۰-۱۲۹۱ م). دوران فرمانروایی ۱۱ ساله او مقارن دگرگونی‌هایی در قلمرو مغولان است که با مرگ اباقا جانشینی احمد تکودار و آن‌گاه ارغون‌خان آغاز شده بود. مظفرالدین با بهره‌گیری از این آشفتگی‌ها که سرتاسر آناطولی را نیز فراگرفته بود، مانند سایر امیرنشینها درصد استقلال برآمد، لیکن توفیق چندانی نیافت (یوجل، 46؛ «دائرةالمعارف»، VIII/354). او هم نزد سلجوقیان از اعتبار و اهمیت برخوردار بود (آق داغ، I/112-113) و هم با مغولان روابط دوستانه داشت (مختصر، ۳۳۷). در مبارزه سلجوقیان برای رهایی از تسلط مغولان، مظفرالدین برای کسب استقلال، از رکن‌الدین قلیچ ارسلان جانب‌داری کرد. چون قلیچ ارسلان در جنگ به قتل رسید، مظفرالدین از دستیابی مغول به قسطنطونی ممانعت کرد (یوجل، 48-47).

پس از قتل مظفرالدین، پسرش محمود ملقب به ناصرالدین به حکومت نشست (همو، 48؛ بازورث، همانجا). ناصرالدین توانست خاندان خود را از سلطه سلجوقیان و مغولان رها سازد. او با حملات مکرر به قلمرو بیزانس، مناطق بسیاری را گشود و بخش غربی رودخانه ساکاریا را ضمیمه قلمرو خود ساخت. سرانجام

عصام‌الدین اورونیایف، تاشکند، ۱۹۷۲ م؛ طبری، تاریخ، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۶۴ م؛ فرامکین، گرگوار، باستان‌شناسی در آسیای مرکزی، ترجمه صادق ملک شه میرزادی، تهران، ۱۳۷۲ ش؛ فردوسی، شاهنامه، به کوشش ا. برتلس، مسکو، ۱۹۷۱ م؛ قدامة بن جعفر، «الخراج»، همراه المسالك و الممالک (نک: ه، ابن خردادبه)؛ گردیزی، عبدالحی، زین‌الخبار، به کوشش عبدالحی حبیبی، تهران، ۱۳۴۷ ش؛ مقدسی، محمد، احسن التقاسیم، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۰۶ م؛ نیز:

Akiner, Sh., *Islamic Peoples of the Soviet Union*, London, 1986; Barthold, W.W., *Sochineniya*, Moscow, 1965; Bichurin, N. I., *Sobranie Svedenii o narodakh obitavshikh v Sredney Azii v drevnie vremena*, Almaty, 1998-1999; «Bolshaiia nadpis», *Kyrgyz*, www.kyrgyz.ru/runs; *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, Moscow, 1970-1978; Gumilev, L. N., *Drevnie Tyurki*, Moscow, 1967; Minorsky, V., intord. *Hudud al-'Alam*, London, 1937.

عنایت‌الله رضا

چوپان اوغوللاری، از خانواده‌های حکومتگر (بئلیک)

ترکمن (ح ۶۲۴-۷۰۸ ق/ ۱۲۲۷-۱۳۰۸ م)، که روزگاری به عنوان تابع دولت سلاجقه روم و سپس مغولان بر بخشی از آناطولی شمال غربی به مرکزیت شهر قسطنطونی فرمان رانند.

پیشینه: مهاجرت گسترده اقوام و قبایل ترکمن به آناطولی پس از پیروزی سلاجقه بر بیزانس در نبرد ملازگرد، آغاز گردید (برای تفصیل، نک: آق‌سرای، ۱۶-۱۷؛ سومر و سویم، 8، 5، 2، نیز جم؛ بازورث، «تاریخ...»، ۶۶-۶۷). این توده بزرگ مهاجران ترکمن به تدریج در نقاط مختلف آناطولی از کرانه‌های دریای سیاه در شمال تا سواحل مدیترانه در جنوب سکنا گزیدند و سرانجام سراسر منطقه را تحت حاکمیت خود درآوردند (کوپرلی، 85؛ یوجل، 35). این قبایل و خاندانها با تشکیل امیرنشینهای نیمه‌مستقل و گاه مستقل، که چوپان اوغوللاری نیز یکی از آنانند، دگرگونی بسیاری در منطقه پدید آوردند. این خاندان که به تیره «قایی» از اوغوزان منسوب‌اند (توغان، 321/1؛ سومر، 141-142؛ جم؛ یوجل، 33؛ بازورث، سلسله‌ها ...، ۴۴۴)، پس از ورود به آناطولی به دستگاه سلجوقیان پیوستند و در ناحیه‌ای که مآخذ بیزانسی از آنجا به «پافلاگونه» نام برده‌اند، ساکن شدند (یوجل، همانجا). چوپانیان این ناحیه را به پاداش شرکت مستمر در جنگ با بیزانس، از سلاطین سلجوقی روم (آسیای صغیر) به اقطاع گرفتند (همانجا).

نخستین کس از این خاندان که به حکومت و قدرت دست یافت، بنیان‌گذار سلسله، ملک‌الامرا حسام‌الدین امیر چوپان است (مختصر ...، ۴۹، ۱۳۲؛ بازورث، همانجا؛ یوجل، 36). او که تبارش به امیر قراکتین از یاوران سلیمان‌شاه بن قُلمُش می‌رسید (همانجا؛ «دائرةالمعارف...»، VIII/354)، خود از سرداران نامدار سلجوقیان روم بود و نزد آنان احترامی خاص داشت. وی در آغاز سلطنت علاء‌الدین کیقباد اول در ۶۱۶ ق/ ۱۲۱۹ م، با هدایایی بسیار به قونیه — پایتخت سلجوقیان روم — رفت و خود را مطیع و تابع سلطان خواند و سلطان علاء‌الدین نیز حکومت قسطنطونی

Bakūr (Beirut, 1419/1998); Sā'idī Shīrāzī, Aḥmad, *Ḥadiqat al-salātīn-yi Qutb-shāhī*, ed. 'Alī Aṣghar Bilgrāmī (Hyderabad, n.d.); al-Sakhāwī, Muḥammad, *al-Daw' al-lāmi'* (Beirut, n.d.); Salāma, 'Abd al-Ḥamīd, *al-Riyāda al-badaniyya 'ind al-'Arab* (Tunis, 1983); Sanson, Nicolas, *Safar-nāmah*, tr. Taqī Tafaddūli (Tehran, 1346 Sh./1967); al-Sarraf, Shihab, 'Furūsiyya Literature of the Mamlūk Period', in David Alexander, ed., *Furūsiyya* (Riyad, 1996), pp. 118-135; *Shāhkār-hā-yi nigārgarī-yi Irān* (Tehran, 1384 Sh./2005); Shāhnawāz Khān, Ṣamṣām al-Dawla, *Ma'āthir al-umarā'*, ed. Mawlawī 'Abd al-Raḥīm (Calcutta 1888); Shakkī, Mas'ūd, 'Asb wa asb-dāri-yi Irān rū bih zawāl', *Dānish-i warzish*, 5, 52 (1371 Sh./1997), pp. 16-19; Shirley, Anthony et al., *The Three Brothers: or the Travels and Adventures of Sir Anthony, Sir Robert, and Sir Thomas Sherley in Persia, Russia, Turkey, Spain, etc.* (London, 1825); Spuler, B., *Iran in the Early Islamic Period: Politics, Culture, Administration and Public Life between the Arab and the Seljuk Conquests, 633-1055* (Leiden, 2014); Suren-Pahlav, Shapour, 'A Short History of Chogān (Polo)', *The Circle of Ancient Iranian Studies*, www.cais-soas.com/CAIS/Sport/polo.htm last accessed October 2015; al-Suyūṭī, Jalāl al-Dīn, *Tārīkh al-khulafā'* (Beirut, 1408/1988); Sykes, P. M., *Ten Thousand Miles in Persia or Eight Years in Iran* (London, 1902); al-Ṭabarī, Muḥammad b. Jarīr, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden*, ed. Theodor Nöldeke (Leiden, 1973); idem, *Tārīkh al-umam wa al-mulūk*, ed. Nawāf al-Jarāh (Beirut, 1424/2003); Tafazzoli, Ahmad, *Tārīkh-i adabiyāt-i Irān pish az Islām*, ed. Zhaleh Amouzegar (Tehran, 1376 Sh./1997); al-Ṭā'ī, 'Abd al-Razzāq, *al-Tarbiya al-badaniyya wa al-riyādiyya fi al-turāth al-'Arabī al-Islāmī* (Amman, 1420/1999); al-Tanūkhī, al-Muḥassin, *Nishwār al-muḥādara*, ed. 'Abbūd al-Shālji (Beirut, 1391-1392/1971-1972); *Tārīkh-i Sīstān*, ed. Muḥammad Taqī Bahār (Tehran, 1314 Sh./1934); Tavernier, Jean-Baptiste, *The Six Voyages of John Baptista Tavernier* (London, 1678); idem, *Collection of Travels, through Turkey into Persia, and the East-Indies* (London, 1684); al-Tha'ālibī, 'Abd al-Malik, *Khāṣṣ al-khāṣṣ*, ed. Ṣādiq al-Naqawī (Hyderabad, 1405/1984); idem, *Yatīmat al-dahr*, ed. Mufīd Muḥammad Qumayḥa (Beirut, 1403/1983); 'Unṣur al-Ma'ālī, Kaykāwūs, *Qābūs-nāmah*, ed. Sa'īd Nafīsī (Tehran, 1342 Sh./1963); Vigne, G. T., *Travels in Kashmir, Ladak, Iskardo, the Countries adjoining the Mountain Course of the Indus, and the Himalaya, North of the Panjab* (London, 1842); Waḥīd Qazwīnī, Muḥammad Ṭāhir, *Abbās-nāmah*, ed. Ibrāhīm Dihqān (Arāk, 1329 Sh./1950); Waṣṣāf, 'Abd Allāh, *Tārīkh-i Waṣṣāf*, ed. 'Alī Riḍā Ḥājjiyān-nizhād (Tehran, 1388 Sh./2009); Watson, John N. P., *The World of Polo, Past and Present* (London, 1986); Wills,

Charles James, *In the Land of the Lion and Sun, or Modern Persia* (London, 1891); Yahyā Khān, *Manzūma-yi gūy wa chawgān*, ed. Mirzā Ḥabīb (lithograph, Tehran, 1314 Sh./1935); Yule, Henry et al., *Hobson-Jobson, Being a Glossary of Anglo-Indian Colloquial Words and Phrases, and of Kindred Terms, Etymological, Historical, Geographical, and Discursive* (London, 1886).

AZARTASH AZARNOOSH
TR. MIKLÓS SÁRKÖZY

Chūpān Oghullari (Çobanoğulları), a Turkoman ruling dynasty of a pre-Ottoman *beylik* (small principality) in north-western Anatolia (r. ca. 624-708/ca. 1227-1309), who had their headquarters in Qaştamūnī (Kastamonu), and ruled under the suzerainty of the Saljūqs of Rūm and then the Mongols.

HISTORY

A major migration of Turkoman tribes to Anatolia started with the defeat of the Byzantine army by the Saljūqs at the battle of Malāzgird (Manzikert) (see Aqşarā'ī, 16-17; Sümer, *İslām*, 2, 5, 8 et passim; Bosworth, 'The Political and Dynastic History', 63-64). Considerable numbers of Turkoman tribesmen gradually settled in different regions of Anatolia from the shores of the Black Sea in the north to the Mediterranean Coast in the south and finally brought the greater part of the region under their sway (Köprülü, 85; Yücel, *Yüzyullar*, 35). Out of these tribal groups dynasties arose which formed semi-autonomous, or at times autonomous, emirates of which the Chūpān Oghullari was one. The dominant power among these emirates was the Saljūq Sultanate of Rūm, formed by a cadet branch of the Saljūqs whose empire included the greater part of the Eastern Caliphate as well as regions of Syria; they brought many changes to the region. The Chūpān Oghullari belonged to the Qayī tribe of the Oghuz (Togan, 1/321; Sümer, *Oğuzlar*, 141-142 et passim; Yücel, *Yüzyullar*, 33; Bosworth, *New Islamic Dynasties*, 231). After arriving in Anatolia,

241537

تاریخ جامع ایران

جلد دوم

Gobanogullari
030838

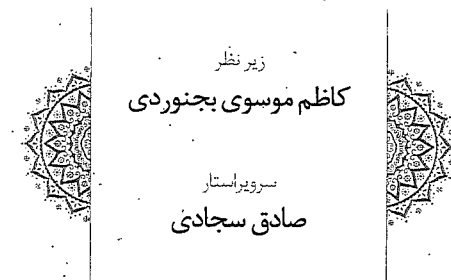
چوپانیان

حمیدرضا دالوند - حمید کرمی پور

چوپانیان عنوان دودمانی حکومتگر در واپسین سال‌های روزگار فرمانروایی ایلخانان مغول و هنگامه پس از فروپاشی آنان در ایران است. آنها فرزندان و نوادگان امیر چوپان پسر ملک پسر تودان پسر سدون پسر جیلاوغان پسر سورغان شیره سلدوزی (سلدوزسی) بودند.

۱. تاریخ سیاسی

سلدوز یا سلدوس از جمله قوم‌های مغول است^۱ که پس از مرگ یسوکا بهادر، پدربزرگ چنگیز خان، به تاجیکوت‌ها پیوستند و در کنار رودخانه آلون در جنوب و جنوب‌شرقی کوه‌های خینگام زندگی می‌کردند^۲. بر پایه روایت‌های رایج در میان مغولان، سورغان شیره، بزرگ سلدوز، چنگیز خان را به هنگام فرار از دست دشمن خون‌اش یعنی ترغوتای قرلتوق پادشاه تاجیکوت کمک کرد. او که با این کار موقعیت خود و دودمانش را در میان تاجیکوت‌ها به خطر انداخته بود، ناگزیر به چنگیز خان پیوست.

زیر نظر
کاظم موسوی بجنوردی
سرپرستار
صادق سجادی

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	241537
Tas. No:	955 TAR.C

تهران، ۱۳۹۴

۲۱۹ - ۲۷۲